

ІСТОРІЯ

УДК 069 (477.63)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15181734>

Наукова та культурно-освітня діяльність Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери

Дрогобицька Оксана Ярославівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології,
Карпатський національний університет імені Стефаника, м. Івано-
Франківськ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2929-1708>

Прийнято: 21.03.2025 | Опубліковано: 09.04.2025

Анотація: У статті аналізуються різні форми наукової та культурно-освітньої діяльності Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери та його філій, а саме конференції, круглі столи, презентації історичних видань, виставки з нагоди річниць видатних постатей чи подій. Авторка поставила за мету проаналізувати вказані види діяльності музею на сучасному етапі, а особливо в умовах російсько-української війни.

Методологія дослідження опирається на принципи історизму, науковості, об'єктивності та системності. Використано як загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення), так і спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-системний) методи.

Звернено увагу на те, що наукові співробітники музею є авторами колективних та одноосібних видань з історії національно-визвольної боротьби українців у ХХ столітті. Важливе місце у науковій роботі працівників музею займають польові дослідження – опитування учасників національно-

визвольної боротьби, свідків подій. З науковою і культурно-освітньою метою музей налагодив тісну співпрацю з архівами, іншими музейними установами, науково-дослідними інституціями, університетами. Співробітники музею проводять екскурсії для учнів та студентів, залучають їх до виставок, поповнення фондів за рахунок нових експонатів, публічних лекцій та тематичних квестів. Музей вміло поєднує наукову та культурно-освітню складову з благодійною діяльністю, проводячи аукціони на підтримку ЗСУ.

Автор робить висновок, що наукова та культурно-освітня роботи є невід'ємними видами діяльності Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери та його філій. Їхнім результатом є численні виставки, презентації, конференції і друкована продукція (монографії, статті, збірники матеріалів круглих столів та ін.). Співпраця з школами та університетами сприяє формуванню нового покоління майбутніх науковців, творчому розвитку дітей, зростанню зацікавленості історією, а відтак і рівня патріотичних настроїв.

***Ключові слова:** музей, наукова діяльність, культурно-освітня робота, конференція, національно-визвольна боротьба, УГА, УПА, російсько-українська війна.*

Scientific, cultural and educational activities of the Ivano-Frankivsk Regional Museum of the Liberation Struggle named after Stepan Bandera

Oksana Drohobytska,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ethnology and Archeology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000:0000-0002-2929-1708>

Abstract. *The article analyses the various forms of scientific, cultural and educational activities of the Stepan Bandera Ivano-Frankivsk Regional Museum of the Liberation Struggle and its branches, namely conferences, roundtables, presentations of historical publications, and exhibitions on the occasion of anniversaries of prominent figures or events. The author aims to analyse the scientific, cultural and educational activities of the museum at the present stage, especially in the context of the Russian-Ukrainian war.*

The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity, objectivity and systematicity. Both general scientific (analysis, synthesis, generalisation) and special historical (historical-genetic, historical-systemic) methods are used.

It is noted that the museum's researchers are authors of collective and individual publications on the history of the national liberation struggle of Ukrainians in the twentieth century. An important place in the scientific work of the museum staff is occupied by field research - interviews with participants in the national liberation struggle, witnesses of events. For scientific, cultural and educational purposes, the museum has established close cooperation with archives, other museum institutions, research institutions and universities. The museum staff conducts excursions for pupils and students, engages them in exhibitions, replenishes the collections with new exhibits, public lectures and thematic quests. The museum skilfully combines scientific, cultural and educational components with charitable activities, holding auctions to support the Armed Forces of Ukraine.

The author concludes that scientific, cultural and educational work is an integral part of the activities of the Stepan Bandera Ivano-Frankivsk Regional Museum of the Liberation Struggle and its branches. The result is numerous exhibitions, presentations, conferences, and printed materials (monographs, articles, collections of roundtable materials, etc.). Cooperation with schools and universities helps to form a new generation of future scholars, promotes the creative development

of children, increases their interest in history and, consequently, the level of patriotic sentiment.

Keywords: *museum, scientific activity, cultural and educational work, conference, national liberation struggle, UGA, UPA, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. Наукова та культурно-освітня діяльність, поряд з експозиційною, фондовою, реставраційною, виставковою, видавничою, пам'яткоохоронною, а також роботою, пов'язаною з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки культурних цінностей належить до основних напрямів активності будь-якого музею, в тому числі і Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери (далі – ІФОМВБ).

Музей відкритий 14 жовтня 1997 р. і має чотири філіали, серед яких «Меморіальний комплекс «Дем'янів Лаз», «Історико-меморіальний музей Степана Бандери» у селі Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області, «Музей визвольних змагань Карпатського краю» у місті Косові та «Підпільна штаб-квартира Романа Шухевича» у селі Княгиничі Рогатинського району Івано-Франківської області (див. рис. 1-2).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукова та культурно-освітня діяльність ІФОМВБ ще не була предметом зацікавлення науковців. Виняток становить публікація Н.Салиги, Л. Прокопів та А. Заболотної (Чорній) «Використання музейних колекцій Меморіального комплексу «Дем'янів Лаз» у національно-патріотичному вихованні студентів» про виховний потенціал однієї з філій ІФОМВБ ім. С. Бандери [1]. Наукова співробітниця А. Заболотна (Чорній) присвятила кілька публікацій злочинам радянського тоталітарного режиму, які відбувалися на території теперішнього «Меморіального комплексу «Дем'янів Лаз» [2; 3; 4]. Цю ж проблему розробляє голова обласного товариства «Меморіал» та Комунального підприємства

Івано-Франківської обласної ради з питань пошуку та перепоховання жертв воєн, депортацій та репресій тоталітарних режимів «Пам'ять» В. Тимків [5]. На його думку філія «Дем'янів Лаз» є унікальним музеєфікованим комплексом, який має стати для українців місцем обов'язкового відвідування, наприклад, як «Аушвіц» для євреїв [6].

Дана стаття опирається головним чином на наукові та науково-популярні розвідки самих працівників музею, а також повідомлення на сторінках ЗМІ про заходи, організовані на базі установи. Теоретичні аспекти, пов'язані із культурно-освітньою роботою музеїв та музейною педагогікою вдалося почерпнути із досліджень О. Бондарець [7] та О. Караманова [8]. Варто також вказати, що авторка статті раніше висвітлювала окремі питання, пов'язані із використанням елементів «живої історії» музеями Прикарпаття [9] та їхньою науковою роботою [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на важливість окресленої тематики, численні наукові здобутки та культурно-освітня активність працівників ІФОМВБ досі залишаються малодослідженими. Так само не отримали належної оцінки у сучасній історіографії діяльність його філій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Враховуючи особливості даної теми, маємо на меті проаналізувати наукову та культурно-освітню діяльність ІФОМВБ на сучасному етапі, а особливо в умовах російсько-української війни. Виходячи із поставленої мети, пріоритетними визначаємо наступні завдання: простежити участь музею та його філій у процесі організації наукових заходів (конференцій, круглих столів, презентацій видань); проаналізувати внесок працівників установи у дослідження маловідомих сторінок визвольних змагань українців ХХ – початку ХХІ ст.; розкрити різні форми культурно-освітньої роботи.

Методологія дослідження опирається на принципи історизму, науковості, об'єктивності та системності. Використано як загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення), так і спеціально-історичні (історико-генетичний й історико-системний) методи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На думку львівського дослідника Олексія Караманова, сьогодні музеї мають функціонувати як привабливий публічний простір, який використовує найбільш актуальні напрями, форми та методи роботи з аудиторією [8, с. 78]. Водночас намагаючись зробити музей «веселим та інтерактивним», не варто забувати, що розваги повинні сприяти аналізу змісту експозиції, тобто є «засобом, а не самоціллю» [7, с. 39]. На наш погляд, наукова та культурно-освітня діяльність ІФОМВБ спрямована саме на поєднання дослідницько-пошукової роботи та просвітницької складової, адже за сучасних умов не достатньо тільки досліджувати та вивчати історико-культурну спадщину, потрібно її популяризувати й перетворювати на дієвий інструмент національно-патріотичного виховання.

Музей виступає ініціатором чи співорганізатором низки наукових конференцій і тематичних виставок. Так, 28 вересня 2023 р. відкрито виставку «Невідома УПА», в ході якої відвідувачі мали змогу ознайомитися з новими дослідженнями науковців про бойовий шлях куренів УПА «Яструб», «Магура» та ТВ-22 «Чорний ліс». Вперше експонувалося фото відділу куреня «Смертоносці» з командиром Данилом Рудаком «Чорним». Центральним об'єктом експозиції став різьблений хрест із написом «Боже Україні волю дай. УПА 1944», який знайшли в одній з криївок на Львівщині та придбали для музею [11]. 1 листопада 2023 р. розпочала роботу виставка під назвою «Волею українського народу...», присвячена 105-й річниці проголошення Західно-Української Народної Республіки. Серед експонатів були портрети відомих

діячів, документи, фотографії, відзнаки та інші речі вояків Української Галицької Армії, частину з яких виставили на загал вперше [12].

З метою залучення якомога ширшого кола фахівців і обговорення дискусійних питань на базі музею систематично проводяться круглі столи, серед яких варто згадати «Чому ЗУНР не вистояла?» (листопад 2022 р.) та круглий стіл з нагоди 80-ї річниці з дня запровадження нагородної системи УПА (січень 2024 р.). Важливу роль відіграють презентації наукових видань на тематику національно-визвольної боротьби, адже вони роблять ці дослідження доступними для широкої аудиторії, включаючи молодь, а також створюють платформу для обговорення, аналізу історичних подій, дозволяючи науковцям і представникам громадськості обмінюватися думками, інтерпретаціями. До прикладу, 11 листопада 2023 р. у музеї презентували книгу «Слава Стецько – жінка, яка творила незалежну Україну» [13], а вже 28 листопада того ж року – монографію члена редколегії наукового збірника «Український визвольний рух», редакційної ради «Літопис УПА. Нова серія» М. Посівнича – «Степан Бандера. Провідник української ідеї» [14].

Значна увага приділяється поширенню інформації не тільки про минуле, а й про новітніх героїв. 28 березня 2024 р. на базі музею відбулася презентація збірки «Я зрозумів сенс життя» Народного Героя України Степана Чубенка. Збірка присвячена пам'яті 16-річного голкіпера юнацької футбольної команди «Авангард» С. Чубенка з м. Краматорськ, який за свою проукраїнську позицію був закатований наприкінці липня 2014 р. в смт Горбачево-Михайлівка поблизу Донецька [15].

Важливе місце у науковій роботі працівників музею займають польові дослідження – опитування учасників національно-визвольної боротьби, свідків подій. Аудіо та відеозаписи систематично поповнюють фонди установи, формуючи нову джерельну базу. Через фейсбук сторінку з хештегом #Жива історія наукові співробітники викладають фотографії членів

націоналістичного підпілля, звертаються до громадськості за допомогою у пошуку інформації про героїв чи їхніх родичів.

Наукові співробітники музею є авторами колективних та одноосібних видань з історій національно-визвольної боротьби. Серед знакових досліджень виділимо праці Я. Коретчука та П. Ганцюка «Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс» (2014) [16], П. Ганцюка «Добро Нації – найвищий наказ! Історії однієї родини» (2020) [17]. Директорка музею О. Романів у монографії «Під покровом Богородиці: Жіночі історії з таборів ГУЛАГу» (2019) дослідила жіночий вимір повсякденного життя ув'язнених [18]. Крім цього, вона опублікувала низку науково-популярних статей у часописі «Краєзнавець Прикарпаття» [19; 20]. Наукова співробітниця М. Долішня найчастіше звертається до вивчення маловідомих постатей національно-визвольного руху на Прикарпатті [21; 22]. Завідувачка музею меморіального комплексу «Дем'янів Лаз» А. Заболотна (Чорній) досліджує в архівах кримінальні справи з метою формування каталогу осіб, репресованих радянською владою в Станіславській області у 1939-1941 рр. Вона ж активно розробляє тему масових розстрілів українських політичних в'язнів органами НКВС під час так званого «кривавого червня» 1941 р. [23; 24]. Наведені дослідження працівників музею базуються на архівних документах, мемуарах, свідченнях очевидців та інших достовірних джерелах. Це дозволяє протидіяти дезінформації та історичним міфам, які часто супроводжують події національно-визвольної боротьби.

З науковою і культурно-освітньою метою музей налагодив тісну співпрацю з архівами, іншими музейними установами, науково-дослідними інституціями, вишами, в тому числі і з Карпатським національним університетом імені Василя Стефаника в Івано-Франківську. Співробітники ІФОМВБ ім. С. Бандери проводять екскурсії для учнів та студентів, залучають

їх до виставок, поповнення фондів за рахунок нових експонатів, публічних лекцій та тематичних квестів.

До просвітніх заходів активно доєднуються військові, які проходять фізичну та психологічну реабілітацію, а також внутрішньоопереміщені особи. Варто наголосити, що вже у квітні 2022 р. у музеї розпочалися безплатні курси з історії національно-визвольної боротьби українського народу «Нескорена Україна» для ВПО. Слухачів знайомили з Меморіальним комплексом «Дем'янів Лаз», повстанською криївкою «Черемоша» у с. Підгірки та іншими пам'ятними місцями [25]. У цьому плані також показовим є приклад Історико-меморіального комплексу Степана Бандери, розташованого у с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області. У 2022 р. майже 80% відвідувачів цієї філії були мешканцями південних і східних областей України [26].

Не менш цікавою для відвідувачів є філія «Підпільна штаб-квартира Романа Шухевича» в с. Княгиничі Рогатинського району Івано-Франківської області, де з жовтня 1946 р до 21 вересня 1947 р. проживав головнокомандувач УПА Роман Шухевич. Там відтворений тогочасний інтер'єр кімнат, експонуються особисті речі і документи, які дозволяють розвінчати низку міфів про цю легендарну постать.

Залучення громадськості до різних форм просвітницької діяльності відбувається і через мистецтво. Так, 21 лютого 2024 р. у стінах музею проходила виставка графічних робіт «Захід-Схід» художника Андрія Єфіменка, присвячена 102-й бригаді, у складі якої він обороняв Україну [27]. 24 квітня 2024 р. чимало відвідувачів зібрала презентація живопису «Фарби дихають війною» художника, волонтера, старшого солдата 67 ОМБР ЗСУ Олега Дробочького (1996–2023), який загинув 6 березня 2023 р. біля села Оріхово-Василівка на Донеччині [28].

Музей вміло поєднує наукову та культурно-освітню складову із благодійною діяльністю, проводячи аукціони на підтримку ЗСУ. 21 грудня 2024 р. на базі установи організовано костюмовану екскурсію та аукціон у рамках заходу «Традиції Різдва в часі боротьби». У ході екскурсії відвідувачі дізналися про відзначення різдвяних свят під час Першої світової війни, у родинях галицької інтелігенції міжвоєнного періоду, таборах ГУЛАГу, криївках УПА та в умовах сучасної російсько-української війни. Прикметно, що до заходу були залучені ветерани Андрій та Іван Марковецькі, які поділилися спогадами про Різдво на передовій [29].

Варто також згадати роль музею у збереженні національної пам'яті та меморіалізації жертв репресій. Особливе місце тут займає «Меморіальний комплекс «Дем'янів Лаз», який облаштований на місці урочища, де напередодні відступу з м. Станіслав (сучасний Івано-Франківськ) радянських військ у червні 1941 р. проводилися масові розстріли політв'язнів. Тут щороку на Зелені свята збираються сотні людей, щоб вшанувати пам'ять закатованих радянською владою. Такі ж акції проходять і в третю неділю травня, коли згідно Указу Президента від 21 травня 2007 р. вшановується День пам'яті жертв політичних репресій. На наш погляд, щорічні поминальні богослужіння на території «Дем'янового Лазу» є важливою складовою комеморативних практик в Україні, адже не тільки віддають шану жертвам комуністичного терору, а й слугують черговим нагадуванням сучасним поколінням про згубну політику радянській влади [30, с. 54].

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, наукова та культурно-освітня роботи є невід'ємними складовими діяльності Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери та його філій. Ця установа активно співпрацює з вишами та ліцеями міста й області, що у свою чергу формує нове покоління

майбутніх науковців, сприяє розвитку творчого потенціалу дітей, зростанню зацікавленості історією, а відтак і рівня патріотичних настроїв.

Численні заходи, які відбуваються на базі музею (тематичні виставки, презентації нових видань, конференції, костюмовані екскурсії, зустрічі з ветеранами, благодійні аукціони та інше) роблять історію національно-визвольної боротьби доступною та цікавою для відвідувачів різного віку і допомагають краще зрозуміти історичні корені сучасних подій та викликів, з якими стикається Україна.

Вважаємо, що ІФОМВБ ім. С. Бандери варто продовжувати тісно співпрацювати з внутрішньопереміщеними особами та ветеранами сучасної російсько-української війни, адже це допомагає установі стати своєрідною платформою для збереження їхніх особистих історій, фотографій, спогадів про загиблих побратимів та цивільних, про малу батьківщину, яку вони були змушені покинути. Натомість для них участь у музейних проектах можна розцінювати як спосіб психологічної реабілітації, шлях до подолання травматичного досвіду, віднайдення нових соціальних зв'язків тощо.

На наш погляд, особливу зацікавленість викликає і пам'яткоохоронна діяльність музею, адже вона є не просто технічним процесом збереження артефактів, а й важливим елементом національної культурної політики, спрямованим на збереження історичної пам'яті, формування етнічної ідентичності та забезпечення глибокого розуміння історії визвольної боротьби українського народу. Однак ця проблема потребує аналізу в межах окремого дослідження, як і питання створення цифрового архіву усіх експонатів.

Список використаних джерел:

1. Салига Н., Прокопів Л., Заболотна А. Використання музейних колекцій Меморіального комплексу «Дем'янів Лаз» у національно-патріотичному

вихованні студентів. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 12 (30). С. 1095-1105.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12\(30\)-1095-1105](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-1095-1105)

2. Чорній А. Дем'янів Лаз – місце масового захоронення жертв політичних репресій 1939-1941 рр. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Буд-Майстер-Клас-2021»* (Київ, 25-27 листопада 2020). Київ: КНУБА, 2020. С. 364-366.
3. Чорній А. Життєвий та бойовий шлях Григорія Голинського. *Чорноволівські читання: Матеріали VII Всеукраїнського наукового форуму (Київ, 27 березня 2021)*. Київ: «Бескиди», 2021. С. 125-129.
4. Чорній А. Командир Гуцульського куреня Галицької армії Григорій Голинський: життя і боротьба. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2019. №34. С. 39-42.
5. Тимків В. Терор в станіславських тюрмах НКВД в 1939-1941 роках. *International Journal Law & Society*. 2024. №9. С. 210-219.
6. Федоришин Н. «Навіть якщо не знаємо імен похованих, відкриваючи ці могили, не даємо їх забути» [Розмова з істориком та головою ГО «Меморіал» Василем Тимківим]. URL: <https://postimpreza.org/texts/navit-iakshcho-ne-znaiemo-imen-pokhovanykh-vidkryvaiuchy-tsi-mohuly-ne-daiemo-ikh-zabuty> (дата звернення: 3.03.2025)
7. Бондарець О. Освітні моделі музею та специфіка освітньої діяльності на сучасному етапі. *Магістеріум*. 2018. Вип. 71. С. 36-42.
8. Караманов О. Педагогічні аспекти «третьої музейної революції» у контексті освітніх викликів ХХІ ст. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р.* Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч.1. С. 76-79.

9. Дрогобицька О. Роль музеїв «живої історії» у навчально-виховному процесі. *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2022 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 3–7 квітня 2023 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2023. С. 127 – 129.*
10. Дрогобицька О. Організація науково-дослідної роботи в музеях // *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 4–5 квітня 2022 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. С. 55-56.*
11. Романська О. До Покрови. У Франківську відкрили виставку «Невідома УПА». URL: <https://report.if.ua/rozvagy/do-pokrovu-u-frankivsku-vidkryly-vystavku-nevidoma-upa/> (дата звернення: 3.03.2025)
12. Весоловська Н., Димніч Н. До 105 річниці Листопадового чину в Івано-Франківську відкрили виставку артефактів Галицької армії. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/607575-do-105-ricnici-listopadovogo-cinu-v-ivano-frankivsku-vidkrili-vistavku-artefaktiv-galickoi-armii/> (дата звернення: 13.02.2025)
13. Жінка, яка творила незалежну Україну: презентували книгу про Славу Стецько. URL: <https://rai.ua/novyny/zhinka-iaka-tvoryla-nezalezhnu-ukrainuv-ivano-frankivsku-prezentuvaly-knygu-slava-stetsko-zhinka-iaka-tvoryla-nezalezhnu-ukrainu> (дата звернення: 14.02.2025)
14. Пилипець У. Розвіяти міфи навколо провідника ОУН: у Франківську презентували книгу про Степана Бандеру. URL: <https://gkpress.if.ua/rozviryaty-mify-pro-providnyka-oun-u-frankivsku-prezentuvaly-knygu-pro-stepana-banderu/> (дата звернення: 14.02.2025)

15. Презентація збірки Народного Героя України Степана Чубенка «Я зрозумів своє життя». URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=935816545210786&set=a.517538497038595> (дата звернення: 3.03.2025)
16. Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс» / Відп. ред. П. Й. Потічний. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. 112 с.
17. Ганцюк П. Добро Нації – найвищий наказ! Історії однієї родини. Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. 216 с.
18. Романів О. Під покровом Богородиці: Жіночі історії з таборів ГУЛАГу. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 108 с.
19. Романів О. Бій під Богрівкою в контексті історії родини Борисів з Микитинців. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2023. №42. С. 25-30.
20. Романів О. Російська імперія мусить бути знищена! *Краєзнавець Прикарпаття*. 2022. №39. С. 39-41.
21. Долішня М. Останній підпільник ОУН у Микитинцях. URL: <https://blitz.if.ua/news/ostanniy-pidpilnik-oun-u-mikitintsyakh> (дата звернення: 13.02.2025)
22. Долішня М. Ярослав Лесів у перспективі розвитку Українського національного фронту. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2021. №38. С. 49-50.
23. Чорній А. Дослідження місць поховань жертв комуністичних репресій 40-х рр. ХХ ст. на Калущині. *Калуські історичні студії: Збірник наукових статей, документів і матеріалів*. 2021. Том. 5. С. 114-126.
24. Чорній А. Політичні репресії радянської влади проти членів ОУН на території Калуського району 1939-1941 рр. *Калуські історичні студії: Збірник наукових статей, документів і матеріалів*. 2020. Том. 4. С. 73-86.
25. Музейний фронт: У музеї визвольної боротьби розповіли про роботу під час війни. URL: <https://blitz.if.ua/news/muzeyniy-front-u-muzei-vizvolnoi-borotbi-rozpovili-pro-robotu-pid-chas-viyni> (дата звернення: 17.02.2025)

26. Майже 80% відвідувачів музею Степана Бандери на Прикарпатті – зі Сходу та Півдня України. URL: <https://kurs.if.ua/history/majzhe-80-vidviduvachiv-kompleksu-stepana-bandery-na-prykarpatti-zi-shodu-ta-pivdnya-ukrayiny/> (дата звернення: 15.02.2025)
27. Художник-боєць Андрій Єфіменко презентував виставку графічних робіт, присвячену 102 бригаді. URL: <https://pravda.if.ua/hudozhnyk-boyecz-andrij-yefimenko-prezentuvav-vystavku-grafichnyh-robit-prysvyachenu-102-brygadi/> (дата звернення: 3.03.2025)
28. Каратник А. У Франківську відкрили виставку загиблого бійця «Фарби дихають війною». URL: <https://report.if.ua/viyna/ne-prominyav-penzel-na-avtomat-a-zumiv-se-poyednaty-u-frankivsku-vidkryly-vystavk-zagyblogo-bijcya-olega-drobockogo-farby-dyhayut-vijnoyu/> (дата звернення: 15.02.2025)
29. Каразуб І., Веселовська Н. Свято в ГУЛАГу, в криївках і на передовій: у Франківську розповіли, як відзначали Різдво у різні часи. URL: https://suspilne.media/ivano-frankivsk/907959-svato-v-gulagu-v-kriivkah-i-na-peredovij-u-frankivsku-rozpovili-ak-vidznacali-rizdvo-u-rizni-casi/?fbclid=IwY2xjawJY3WNleHRuA2FlbQIxMQABHbqtOH65KB_6zexMseySvwMK-wMWSH-ZqM2D8b3iTKXJZnESl_k6pXJAw_aem_6FURIPV-JhenH3Um72GTIQ (дата звернення: 15.02.2025)
30. Дрогобицька О. Вшанування жертв радянського терору в урочищі «Дем'янів Лаз» в Івано-Франківську. *Меморіалізація: від наукових засад до світових практик: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2024 р.)*. К., 2024. С. 52-54.

Рис.1. Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери. Фото автора.

Рис.2. Екскурсія студентів до Меморіального комплексу «Дем'янів Лаз». Фото автора.